

VIDA ISTVÁN**Egy amerikai újságíró interjúja
Kovács Bélával 1956. november 4-én**

Elsőre hihetetlennek tűnik, hogy egy amerikai újságíró 1956. november 4-én Budapesten egy belvárosi pincében kuporogva interjút készített Kovács Bélával, a Független Kisgazdapárt 1947-ben, a szovjet hatóságok által elhurcolt volt főtítkárával, ez idő tájt elnökével és a Nagy Imre-kormány államminiszterével, miközben a szovjet csapatok már elfoglalták a Parlament épületét, a város több, stratégiaileg fontos pontját, és kiújultak a fegyveres harcok. Okkal merülhet fel, hogy a találkozó nem történt meg, s az interjú hamisítvány. Az igazság azonban az, hogy a találkozóra sor került, de nem akárhol, hanem az amerikai követség alagsorában, ahol Leslie B. Bain, amerikai kollégáihoz hasonlóan, 4-én hajnalban védelmet kért. Ott keresett menedéket aznap reggel Kovács Béla is (két földijével, Vörös Vincével és Koszér Nándorral), aki attól tartott, hogy a szovjetek esetleg újra letartóztathatják a felkelésben játszott szerepe miatt. A riportot mielőbb publikálni akaró amerikai újságíró szándékosan elhallgatta a helyszínt, mert nem szerette volna, hogy Kovács Bélának emiatt később kellemetlenségei legyenek.

Leslie B. (azaz Balogh) Bain az Egyesült Államokban, Nyugat-Virginiában született, ír–magyar családban. Tanulmányait Budapesten, Bécsben és Kolozsvárott végezte. A két háború között amerikai és európai újságok számára küldött beszámolókat a locarnói (1925), a genfi (1929) és a stresi (1935) nemzetközi konferenciákról. A második világháború alatt haditudósító volt. 1956-ban az Észak-Amerikai Hírlapok Szövetségét (*North American Newspaper Alliance*), illetve annak lapjait tudósította, s dolgozott a New York-i *Reporter* és *Look* magazinoknak. A közép-európai országok érdekelték, többet fel is keresett, közöttük Jugoszláviát és Lengyelországot. 1956-ban több alkalommal járt Magyarországon. Tapasztalatairól könyvet írt, amely 1960-ban jelent meg

New Yorkban.¹ Magyarra még nem fordították le, a hazai történeti irodalomban alig hivatkoznak rá.²

Paul Lendvai 1956-ról szóló, nemrég magyarul is kiadott könyvében azt írta „Az 1956. október 23-tól november 4-ig tartó magyar forradalom megelőző és a forradalom alatti események legtisztábban látó, egyszerűsített egyik legvitatottabb megfigyelője Leslie B. Bain volt.”³ A részben magyar származású, a nyelvet jó beszélő hírlapíró – a magyar külügyminisztérium meghívására – már 1956 júniusában járt Magyarországon. Október 19-én a nyugati újságírók közül szinte elsőként érkezett Budapestre, s az október 28–30-i, két és fél napos bécsi látogatást leszámítva november 11-éig tartózkodott itt. Rövid idő alatt jó kapcsolatok épített ki különböző értelmiségi csoportokkal, közöttük a pártellenzékhez tartozókéval is. Részt vett június 18-án a Petőfi Kör úgynevezett partizánvitáján, ahol döbbenet hallgatta Rajk Lászlóné szenvedélyes felszólalását a Rajk-perről, igazságtalanul kivégzett férjéről, saját börtönveiről, a pártvezetőség és a kommunista értelmiség felelősségéről.⁴

Október 19-e és 22-e között Szegeden értesületeket szerzett a ME-FESZ, az első DISZ-től független ifjúsági szervezet megalakulásáról, s részt vett az első diáktüntetésen. A Kossuth téren 23-án több tízezer emberrel együtt hallgatta Nagy Imre beszédét. Tanúja volt a rádió ostromának, a Sztálin-szobor ledöntésének. 25-én az Astoriánál látta a barátkozást a szovjet katonák és a járókelők között, majd átélte a Kossuth téri tömegmészárlást. Úgy érezte, az FM tetejéről dördültek el az első lövések. A harcok idején mindennap körbeutózta várost; beszélt a felkelőkkel a Corvin közben, a Kilián laktanyában és a Széna téren; az István kórházban sebesülteket látogatott meg. Figyelemmel kísérte a politikai eseményeket. Rendszeresen bejárt a Parlamentbe és az újságíróklubba. Részt vett a különböző csoportok megbeszélésein. Nagy Imrével két alkalommal is találkozott, október 24-én kora este a pártközpontban, november 1-jén reggel az Országházban. Felkereste többek között Lukács Györgyöt és Kodály Zoltánt. November 2-án értesült Kádár János és

¹ Leslie B. BAIN: *The Reluctant Satellites. An Eyewitness Report on East–Europe and the Hungarian Revolution*. Macmillan, New York, 1960.

² Jellemző, hogy Kovács Imrénék az amerikai riporter könyvéről 1960-ban a *Látóhatár*-ban megjelent ismertetését a *Kisebbségkutatás* tavaly újraközölte, ahelyett hogy a könyvet recenziálta volna. (www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2006_03/cikk)

³ Paul LENDVAI: *Forradalomról tabuk nélkül. 1956*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 9.

⁴ Rajk Lászlóné felszólalását lásd *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján. IV. k. Partizántalálkozó – Sajtóvita*. Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta: HEGEDÜS B. András–RAINER M. János. Műzsák Közművelődési Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1991. 34–37.

Münnich Ferenc „eltűnéséről”. Az országban uralkodó hangulat magával ragadta, a forradalom híve és támogatója lett. Elítélte a szovjetek másodszeri beavatkozását, sőt: nem is feltételezte, hogy megteszik. Tudósításaiban és említett könyvében bírálta a nyugati hatalmakat, mindegyiket az Egyesült Államokat, hogy nem nyújtottak kellő támogatást a magyar néptömegeknek a Szovjetunióval szemben, és nem álltak ki Magyarország semlegessége mellett.⁵

Az amerikai újságíró korábban személyesen nem ismerte Kovács Bélát, de természetesen tisztában volt azzal, kicsoda. A követségen folytatott hosszas eszmecsere eredménye lett az alábbi riport, amely jellegzetesen amerikai publicisztika. Vannak benne kisebb-nagyobb pontatlanságok, tévedések, amelyek abból adódnak, hogy az események egyidejű szemlélőjeként számos részletről nem tudhatott. Bainnek nem voltak értesülései arról, hogy Nagy Imrét és kormányának tagjait a szovjet hatóságok nem tartóztatták le, hanem Belgrád kezdeményezésére a budapesti jugoszláv követségre menekültek, ahol menedékjogot kértek és kaptak. Nem sejtette azt sem, hogy november 3-án a Tökölön a szovjet csapatkivonásokról tárgyaló magyar kormánydelegáció tagjait a KGB letartóztatta. Az amerikai olvasó érdeklődését felkelteni szándékozó néhány részlettel azonban már több baj van. Eddig nem került elő dokumentum arra vonatkozóan, hogy Rákosi Máttyás, az MDP első titkára 1956 nyarán találkozni akart Kovács Bélával, aki nem volt hajlandó fogadni azzal, hogy gyilkosokkal nem tárgyal. Egy ilyen durva visszautasításnak súlyos következményei lettek volna, amit az egyébként is óvatos kisgazdapárti politikus nyilvánvalóan nem kockáztatott meg. Mosolyt keltő mindaz, amit a szerző Bibó István magatartásáról ír. Igaz: a Nagy-kormány államminisztere a szovjet invázió elleni tiltakozásul nem mondott le, s a Parlament épületében maradt, de minden alapot nélkülöz a szerzőnek az az állítása, hogy Bibó parlamenti szobájában egy gépfegyverrel elbarikádozta magát. Lehetséges, hogy Bain 4-én kora délután telefonon még beszélt Bibóval, amire az adhatott okot, hogy „titkára”, Bakos Ferenc nemzetközi sajtóértekezletet próbált összehívni, ami természetesen nem sikerült. Annak nincs nyoma, hogy Kovács Béla – Tildy kérésére – telefonon beszélt volna a parasztpárti politikussal, hogy távozásra bírja. A Bibó Istvánnak mint a szovjet agresszióval szembe forduló magányos hősnak a bemutatása azt a célt szolgálta, hogy a szerző megnyerje az amerikai közvélemény támogatását a magyar ügynek.

⁵ Leslie B. BAIN: i. m. 3–58, 95–186.; MOLNÁR János: Külföldi tudósítók az 1956-os forradalomban. (server2001.rev.hu/msite/display_item.asp?id=2&act=tu)

A neves amerikai újságíró készítette érdekes interjú óvatosságra intő sajátossága, hogy – az amerikai gyakorlatnak megfelelően – a szerző saját szavaival mondja el, amit Kovács Bélától hallott, még a szó szerinti idézetekben is. Szájába ad olyan kifejezéseket (például „totalitárius téveszmék” vagy „balközép pártok”), amelyeket a kisgazdapárti politikus biztosan nem használt. Bár emiatt nehéz a szerző és az interjúalany véleményének szétválasztására, de Bain könyve alapján és Kovács 1956-os szerepének tükrében ez mégsem lehetetlen.

Nem kétséges, a kisgazdapárt vezetője az 1956 október–novemberében történeteket forradalomnak tekintette, elismerte a kommunisták, mai kifejezéssel reformkommunisták – Nagy Imre és a pártellenzék – szerepét az események kirobbanásában. Jó véleménnyel volt Nagy Imréről, akit már a háború utáni években is az egyetlen emberileg rokonszenves politikusnak tartott az akkori kommunista vezetők közül. Bár nem helyeselte, hogy Kádár átállt a szovjetek oldalára, de nem ítélte el, sőt mentette; úgy vélte, az „árulást” szovjet nyomásra tehetta. November 4-e után két alkalommal is tárgyalt vele a politikai kibontakozásról, de nem tudtak megállapodni: Kádár nem fogadhatta el a szovjet csapatok kivonására és a szabad választások megrendezésére vonatkozó követeléseit.⁶ Igaz, Kovács gazdasági téren a vegyes gazdaság kiépítésében látta a jövőt, ahol az állami szektor, a magángazdaság és a szövetkezeti rendszer egymás mellett létezik, s fenn kívánta tartani a gazdasági kapcsolatokat a szovjet blokk országaival.

Amit Kovács a második szovjet beavatkozásról mondott Bainnek, az összefüggésben van a korábbról ismert véleményével. Tudta, hogy Moszkva nagy hatalmi és ideológiai érdekeit követve előbb-utóbb be fog avatkozni, mert nem engedheti meg, hogy Magyarország kilépjen a szovjet szövetségi rendszerből, vagy politikai berendezkedését gyökeresen átalakítsa, demokratizálja. Az, hogy az intervenció okai között megemlítette: az események „túl gyorsan és túl messzire” mentek, új mozzanat, ezzel a véleményével másutt nem találkozhatnak. Hasonló vélekedés azonban más '56-os szereplőnél, például Bibó Istvánnál is olvasható, tehát nem új gondolat. Kovácsnak abban mélyen igaza volt, hogy a szovjet katonai akció véget vetett mindenfajta demokratikus kibontakozásnak, és hosszú távú hatása kiszámíthatatlan volt. A szovjet csapatok kivonulására vonatkozó profécijája halála után harminckét évvel, 1991-ben valósult meg.

⁶ Lásd A Független Kisgazdapárt tervezete a politikai kibontakozás biztosítására. Budapest, 1956. november 16. Közzéteszi és bev.: ANTALL József–GÖNCZ Árpád–VÖRÖS Vince. *História*, 1988/6. 17–19.

Felmerült azonban az interjú során néhány olyan kérdés, amelyben az amerikai újságíró saját '56-os tapasztalatainak igazolására használja fel partnerét. Az egyik a „fehérterror” és a „fasiszta csöcselék” kérdése. Bain, amint könyvéből is kiderül, a Horthy-rendszert fasiszta rendszernek tekintette, s bázisát igen szélesen húzta meg. Ide sorolta nemcsak a két háború közötti jobb- és szélsőjobboldalt, a különítményeseket, az ultraradikális szervezetek, mindenekelőtt az ÉME aktivistáit, a keresztény nemzeti ideológia és a területi revizionizmus propagandistáit, a magyar náciakat, a nyilasokat és nemzeti szocialistákat, hanem a klérust, az ipari és banktőkéket, az arisztokráciát és a dzsentri életformát követő középbirtokosokat, s az úri középosztály jelentős részét is.⁷ E csoportok tagjai közül a háború után sokan elhagyták az országot, New Yorkban, Washingtonban és Münchenben telepedtek le. Beszivárogtak az amerikai propagandaszervekbe, a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja szerkesztőségében dolgoztak, sőt a CIA-hez is bekerültek.⁸ Bain az egyes fegyveres felkelőcsoportok önkényes fellépésében, a lincselésekben, az antiszemita megnyilatkozásokban, s különösen a katolikus pártok újjászerveződésében az antidemokratikus és antiliberalis Horthy-rendszer restaurálásának előképét látta. Átmenetként el tudott képzelni egy jobboldali diktatúrát is Maléter Pállal az élén, aminek semmi alapja sem volt. Elismerete azonban, hogy Nyugat egy magyar fasiszta rendszer hatalomra kerülését nem tolerálná.⁹

Kovács Béla a Horthy-rezsimet nem fasiszta, hanem feudális jellegű antidemokratikus rendszernek tekintette. Elképzelt, hogy azt mondta az amerikai riporternek: a „fehérterrornak”, „egy erősen jobboldali előrenyomulásnak” volt némi esélye, s azt sem zárta ki, hogy a „fehérterror” átmenetileg hatalomra kerül. A kisgazdapárti politikusnak valóban az volt a véleménye, hogy a horthysta restaurációnak rövid távon sincs esélye, mert ahhoz a gazdasági bázis hiányzott, a nagybirtokrendszer visszaállítására, a pénzintézetek, gyárak, bányák, nagykereskedelmi cégek visszaadására nem került volna sor. Ő határozottan ellenzett bármiféle visszatérést az 1945 előtti rendszerhez, amely a birtokos parasztság jelentős részének életlehetőségét is korlátozta. Elhatárolta magát a nyugati magyar politikai emigrációtól, de valószínűtlen, hogy azt mondta volna: az elmenekültek között csak háborús bűnösök, fasiszták vagy nagybirtokosok voltak. Bár neheztelt Nagy Ferencre és Varga Bélára, mert 1947-ben

⁷ Leslie B. BAIN: i. m. 126–129.

⁸ Uo. 129.

⁹ Uo. 163.

sorsára hagyták, hihetetlen, hogy róluk ne jutott volna eszébe a kiszagdapárt tagjainak és híveinek sora, akik szintén elhagyták az országot.

A másik kérdés, amelyben érződik az interjúkészítő befolyása, az a magyar emigráció és a SZER szerepének megítélése az 1956-os eseményekben. Bain az elsők közé tartozott, akik élesen bírálták a SZER és más nyugati rádióadók magyar nyelvű adásait. Úgy vélte, hogy a SZER-ben dolgozó magyar emigránsok felelőtlenül, arányérzéküket veszítve bátorították a magyar felkelőket, és több támogatást ígértek számukra, mint amit az adott helyzetben a Nyugat garantálhatott. Ugyanakkor kifogásolta azt is, hogy a rádió november 1-jéig, a semlegesség deklarálásáig élesen támadta Nagy Imrét, hogy tekintélyét aláássa, kormánya ténykedését akadályozza.¹⁰ Kovács Béla bizonyára részletesen kifejtette a véleményét Bainnek a SZER adásairól, amelyeket maga is hallgatott, ám sajnos ebből a riport keveset rögzített. Bírálatairól az amerikai követség 1956. november 19-én a State Departmentet is tájékoztatta.¹¹ Ennek meg is lett a hatása, mert hivatalos vizsgálatot rendeltek el a SZER-nél. (A Kovács-interjú, majd könyvének megjelenése után Bain hosszas csatározásokat folytatott a SZER vezetőivel és munkatársaival az amerikai sajtóban a rádió '56-os szerepéről.)¹²

Bain interjújában utal rá, hogy Kovács Béla távozni akart a követségről, és ő beszélt rá, maradjon még egy napot. Nyilván szándékosan nem említi, Kovács azért akart távozni, mert az amerikai kormányzat nem adott számára menedékjogot arra hivatkozva, hogy azt a törvények nem teszik lehetővé. Mindszenty József hercegprímás esetében azonban kivételt tettek.

Leslie B. Bain: Budapest: Interjú a pincében

Vasárnap, november 4-én késő este – amely a terror olyan éjszakája volt Budapesten, hogy az, aki átélte, sosem fogja elfelejteni – egy belvárosi pincében találkoztam Kovács Bélával, a rövid életű forradalmi kormány egyik vezetőjével. Mennydörgéshez hasonló állandó zaj hallatszott a fejünk fölül, ahogy a szovjet tankok átdübörögtek az utcákon, ágyúval és

¹⁰ Uo. 133. Vö. VAMOS György: A Nyugat hangja. A Szabad Európa Rádió Nagy Imréről a forradalom napjaiban. *Múltunk*, 2005/3. 123–161.

¹¹ A. ROSS JOHNSON: *Setting the Record Straight: Role of Radio Free Europe in the Hungarian Revolution of 1956*. Working Paper. September 2006. (<http://www.osa.ceu.hu/files/2006/Johnsonpaper20060915.htm>)

¹² LESLIE B. BAIN: i. m. 198–208.; BORBÁNDI Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 258–259.

géppuskával löve a házakat. A szovjet csapatok színlelt visszavonulása után egész nap zajlott a benyomulásuk a városba, sőt estére már letartóztatták Nagy Imre miniszterelnököt és legtöbb miniszterét, s megkezdődött a tömeges megtorlás. Kovács, a Nagy-kabinet államminisztere aznap korán reggel elindult a Parlamentbe, de sosem ért oda. A szovjet tankok megelőzték. Most itt guggolt velem szemben a padlón, mint a szovjet kutatókülönítmények elől menekülő ember.

Az ágyútűz egész éjszaka folytatódott, amíg mi ott kuporogtunk a rossz levegőjű, szűkös helyiségben, a csöpögő csövek alatt. Ahogy óvatosan kinyitottuk az egyik kis ablakot, a zaj felerősödött. Ez egyértelművé tette, hogy a szovjetek elleni felkelés győzelmébe vetett minden remény szertefoszlott. Két hét heroikus küzdelem után a felkelőknek semmi sem maradt, csak az összetört álom. Kovács néhány órán át olyan mély depresszióba merült, hogy nem tudott beszélni. Végül azután mesélni kezdte, mi történt vele ezen a végzetes napon. A tompa fény elmélyítette kemény arcvonásait. Hajlott hátú, zömök ember, keskeny bajusszal és félig zárt szemekkel; Kovács Béla már csak az árnyéka volt egykori önmagának. Most az ötvenes éveie elején járt, de még a háború után vált ismertté, mint a magyar Független Kisgazdapárt egyik vezetője. 1947-ben, amikor Rákosi Mátyás a szovjet megszálló erők segítségével megkezdte a hatalomátvételt, Kovács hírnevet szerzett azzal, hogy mint az egyetlen kiemelkedő magyar antikommunista vezető ellenszegült Rákosinak, és nyílt ellenzéki tevékenységet folytatott. Tekintélye annyira megnőtt a parasztok körében, hogy a kommunisták eleinte nem támadták. Később azonban a szovjetek közbeléptek, és koholt vádak alapján, miszerint összesküst tervezett a megszálló erők ellen, letartóztatták, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Miután nyolc évet töltött Szibériában, Kovácsot visszaszállították Magyarországra egy magyar börtönbe, ahonnan 1956 tavaszán szabadult ki, a hosszú megpróbáltatások után megtörve testben, de nem lélekben. Az úgynevezett rehabilitációja után Kovácsot meglátogatta régi ellensége, Rákosi, hogy lerója tiszteletét. Rákosi a következő üzenet fogadta, amikor az ajtajához ért: „Nem fogadok gyilkosokat az otthonomban.”

Bibó ellenszegül

Amíg Nagy Imre kormánya a kommunista Politbüro befolyása alatt állt, Kovács visszaautasította, hogy bármilyen kapcsolatba kerüljön az új rendszerrel. Csak az októberi felkelés késői szakaszában, amikor Nagynak sikerült megszabadulnia korábbi társaitól, és hozzálátott, hogy koalíciós kormányt alakíthasson, egyezett bele Kovács, hogy ehhez nevét és

hatalmas népszerűségét adja. Ő maga nem volt Pesten, hanem a szülővárosában, a jugoszláv határ közelében lévő városban, Pécsen tartózkodott, amikor a kirobbant a felkelés. Valójában – mondta – már azeelőtt az új Nagy-kormány tagja volt, hogy igent vagy nemet mondhatott volna, de megértve a helyzetet és azt, hogy Nagy Imre mire szánta el magát, vállalta az együttműködést vele. Kovács neve sok magyar számára garanciát jelentett arra, hogy új időszak kezdődik, s a kormány végre fogja hajtani a győztes forradalom követeléseit.

November 4-én reggel hat óra körül, amikor a szovjet tankok már javában özönlöttek a városba, Kovács üzenetet kapott, hogy a miniszterelnök azonnali kabinetülést hívott össze. Amire a Kossuth térhez ért, az oroszok már szoros kordont vontak az épület köré. Tildy Zoltán, a Nagy-kabinet másik új minisztere, akit 1948-ban eltávolítottak köztársasági elnöki tiszteből, kijött az épületből, és azt mondta Kovácsnak: megállapodást kötött az oroszokkal, amelynek értelmében a civilek szabadon elhagyhatják az épületet, ha a kormány lemond. Bibó István államminiszter azonban – számolt be Tildy – nem volt hajlandó távozni, és elbarikádozta magát egy gépfegyverrel a második emeleten. Tildy könnyögött Kovácsnak, lépjen kapcsolatba vele telefonon és javasolja, távozzon. Ezt követően Tildy elment.

Kovács felhívta Bibót egy közelben lévő telefonról és megpróbálta távozásra bírni. Képtelen volt azonban hatni a felindult miniszterre, aki úgy érvelt, hogy ha a szovjetek elhurcolják, akkor az egyértelműen bizonyítja majd a világ számára, a szovjet fegyveres erőket a független magyar kormány megdöntésére vetették be. Bibó kijelentette, az oroszok azt akarják, hogy Kádár János és klikkje alakítson új kormányt, és azaz, hogy nem adja meg magát, azt akarja demonstrálni: a kormányváltást fegyveres erőszakkal kényszerítették ki.

Elmondtam Kovácsnak, hogy délután négy óra körül még beszéltem Bibóval telefonon. Akkor még mindig kitartott, de egy órával később a magánvonala már nem válaszolt. Addigra Nagy miniszterelnököt már őrizetbe vették, és azok a miniszterek, akiket nem tartóztattak le, elrejtőztek. Kovács hangot adott csodálatának mind Bibót, mind a miniszterelnököt illetően. „A legszebb emlékem Nagyról mindig az lesz, ahogy a jó kedélyű, könnyed és megfontolt professzorból lelkes forradalmárrá alakult át” – mondotta.

„Mi készítette Ön szerint az oroszokat arra, hogy taktikát váltsanak, és újra megszállják az országot?” – kérdeztem Kovácsot.

„Ennek két oka volt. Először is, túl gyorsan és túl messzire mentünk, s a kommunisták pánikba estek. Másodszor, az oroszok mélyen megalá-

zottnak érezték magukat.” Valamint, tette hozzá, szerinte a forradalom összes célját el lehetett volna érni, ha valahogy le lehetett volna lassítani a folyamatot. Egy szabad választáson a balközép pártok nem szereznének többet a szavazatok harminc százalékánál, ám a szabad választás volt az, amit a kommunisták nem mertek megkockáztatni.

„Egy ilyen választás nem hozhatta volna be a szélsőjobbaldalt, és nem vezethetett volna a fehérterror újabb országlásához?” – kérdeztem.

Kovács elismerte, ennek volt némi esélye, de meggyőződése szerint az ilyen jellegű atrocitásokat még idejében meg lehetett volna akadályozni. Továbbá – folytatta – kizárt, hogy a nagy földtulajdonok visszakerültek volna régi tulajdonosaik kezébe, vagy hogy a munkások megengedték volna, hogy a bányákat és a gyárakat visszakapják korábbi tulajdonosaik. „Magyarország gazdaságát akkor lehet megmenteni, ha vegyes gazdaságpolitikát alkalmazunk és kombináljuk a kapitalizmust az állami tulajdonlással és a szövetkezeti rendszerrel” – jelentette ki. Politikailag volt esélye egy erősen jobboldali előrenyomulásnak, de mivel gazdasági erő híján voltak, néhány hónap múlva a szélsőségeket el lehetett volna hallgattatni.

Ami az oroszokat illeti, Kovács úgy gondolta, hogy a büszkeségük elvette a józan ítélőképességüket. „Amikor Maléter Pál (a Nagy-kormány hadügyminisztere és a fegyveres erők főparancsnoka) beszámolt az orosz hadvezetőséggel folytatott tegnapi, első megbeszéléséről, közölte, hogy az oroszok csak három dolgot kértek: a Vörös Hadsereg lerombolt emlékműveinek és a meggyalázott orosz sírhelyeknek a helyreállítását, garanciát arra, hogy a szovjet katonák végső nyughelyét a magyarok a jövőben tiszteletben tartják, és hogy a szovjet hadsereg teljes katonai tiszteletadás mellett távozzon.”

A Nagy-kormány úgy gondolta, ezek a követelések ésszerűek és mindez nem magas ár azért, hogy az oroszoktól megszabadulhassanak. Azonban amikor Maléter szombat délután valamivel később visszament [Tökölre], hogy újra találkozzon a szovjet parancsnokokkal, nem tért vissza többé – és a tankjaik most lövik a várost.

„El fognak bukni”

Megkérdeztem Kovácsot, hogy szerinte a Nagy-kormány semlegességi nyilatkozata készítette-e a szovjet vezetőket arra, hogy cselekedjenek. Nem, ő úgy gondolta, hogy a döntés a magyar forradalom leveréséről már korábban és ettől függetlenül megszületett. Az oroszok nyilvánvalóan nem örültek volna Magyarországnak semlegességének, de amíg a gaz-

dasági együttműködés a térségbeli országok közt biztosítva volt, az oroszok és szatellit államaik nem lettek volna túlságosan boldogtalanok.

Ami a gazdasági kapcsolatokat illeti, biztosított Kovács, a Nagy-kormányban sosem merült fel, hogy megszakítsák a Duna menti államok gazdasági együttműködését. „Öngyilkosság lett volna, hogy olyan taktikával próbálkozzunk, amely ellentétes a szovjet blokk érdekeivel. Amit mi akartunk, az egyszerűen az volt, hogy a nép számára a lehető legelőnyösebben adhassuk el a termékeinket, és hogy a számunkra legelőnyösebb feltételek mellett szerezhessük be, amire szükségünk van.”

„Így tehát Ön szerint az oroszoknak nem volt okuk arra, hogy újra benyomuljanak és leverjék a forradalmat?”

„Nem, hacsak nem akarnak visszatérni a régi sztálinista idők módszereihez. De ha ez az, amit akarnak – és most úgy tűnik így van –, akkor el fognak bukni és még szánalmasabban, mint korábban. A tragédia az, hogy felégetik az összes hidat, amely egy békés megoldáshoz vezethetne.”

Azzal folytatta mondandóját a homályos helyiségben, hogy a mai napon történtek lehetetlenné tették a szovjet–magyar viszony normalizálását. A seb, amit az oroszok Magyarországon ejtettek, olyan mély, hogy még sok nemzedék múlva is vérezni fog. „De mégse kaphatjuk fel Magyarországot és rakhatjuk át valahová máshová. Továbbra is együtt kell élnünk ősi szomszédainkkal, akiket a szovjetek a markukban tartanak.”

Ezután rátértünk magára a forradalomra. Kovács komor szemei felderültek. „A forradalom fordulópontot hozott a modern történelemben – jelentette ki. – Eredményesebben leplezte le a totalitáriánus téveszméket, mint bármilyen más korábbi esemény. Honfitársainkat megverték, megfélemlítették és évekig teljes kiszolgáltatottságban éltek, de amikor eljött az óra, akkor mind kitódultak az utcákra, kommunisták és nem kommunisták egyaránt, hogy szembeállva a kínzóikkal visszanyerjék önbecsülésüket. És nézze, mit történt a kommunista párttal. Eltűnt egy éjszaka alatt és nem kényszer hatására, hanem közös megegyezés alapján oszlott fel. Hallott már valaha olyat, hogy egy hatalmon levő párt ön maga ellen fordul? Amint a forradalom szele megérintette őket, mind magyarrá lettek, kivéve azokat, akiknek túl sok bűnük volt ahhoz, hogy megbocsátást nyerhessenek. Ők azok, akik ma az orosz gazdáikat szolgálják.”

Kádár Jánost, az oroszok kedvencét illetően, akit most iktattak be a miniszterelnöki tisztségbe, Kovács óvatosan nyilatkozott. Nem volt biztos benne, hogy Kádár egyetértett mindazzal, amit orosz főnökei parancsoltak neki. Kovács tudta, akárcsak mi mindannyian, hogy november másodikán, pénteken, amikor még a Nagy-kormány tagja volt, Kádár eltűnt Budapestről. Minden arra irányuló erőfeszítés, hogy felkutassák,

sikertelennek bizonyult; sokan úgy sejtették, hogy az oroszok rabolták el. Hogy ez igaz volt-e vagy sem, nehéz lenne eldönteni a későbbi események fényében, de Kovács úgy gondolta, hogy talán még mindig nyomás alatt cselekszik. „Kényszerítik vagy sem, olyan feladatot kapott, amit lehetetlen megoldani” – hangoztatta.

Kovácsot láthatólag leginkább a magyar nép közvetlen jövője nyomasztotta. Részletezte a gazdasági károkat (tette ezt egy olyan napon, amikor a kár még csak feleakkora volt, mint hat nappal később), és kijelentette, nagy mennyiségű szén és fa azonnali behozatala nélkül az országban minden össze fog omlani. Az enivaló előbb kevés, majd beszerezhetetlen lesz, és parányi fejadagokban kell majd szétosztani. Úgy becsülte, a Budapesten esett fizikai kár rendbehozatala olyan tíz-tizenöt évbe telik majd. „Ne felejtse el, tette hozzá, a második világháború rombolásának nyomai még mindig nem tűntek el, hála a kommunisták meggondolatlan gazdasági terveinek.”

„Mondja meg a népének”

Időről időre géppuskatűz staccatója hallatszott a nehéztüzérség zaja közepette. Kovács kijelentette, inkább elmegy, „nehogy gondot okozzak a házigazdámnak”. Könnyörgtem, hogy várjon reggelig, amikor már lesznek emberek az utcán, és úgy ha kimegy, nem lesz olyan feltűnő. Végül is beleegyezett, hogy marad.

A beszélgetés kritikus ponthoz érkezett: mennyi igazság volt abban az orosz állításban, hogy a forradalomból ellenforradalom lett és így az orosz beavatkozás jogos volt?

„Elmondom Önnek – jelentette ki Kovács –, hogy ez a forradalom belülről indult és kommunisták vezették. Nincs egy szemernyi bizonyíték sem az ellenkezőjére. A kommunistákat felháborították saját tetteik, és ők készítették elő a forradalmat, majd az első napokban harcoltak is érte. Ez lehetővé tette számunkra, korábbi nem kommunista pártvezetők számára, hogy előlépjünk, és részt kérjünk Magyarország jövőjéből. Miután erre lehetőséget kaptunk Nagytól, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt újjáalakult. Igaz, a szélsőséges erők néhány képviselője is az utcára vonult és bizonyítható, hogy létezett egy olyan mozgalom, amelynek úgy tűnik, voltak kapcsolatai a korábban elmenekült nyilasokkal és nácikkal. De sohasem volt annyi erejük, hogy az aggodalomra adhatott volna okot. Senkit sem érdekelnek Magyarországon olyanok, akik Nyugatra menekültek, miután korrupt terrorista rendszerüket elsöpörték, és most Nyugatról kap-

tak anyagi támogatást. Ha bármiféle kísérlet történt volna a hatalomra juttatásukra, egész Magyarország azonnal fellázadt volna.”

Mondtam Kovácsnak, hogy ez az elemzés egyezik megfigyeléseimmel, amelyeket a forradalom első szakaszában tettem. Az éjszaka során most először Kovács elmosolyodott. Így szólt: „Bárcsak meg tudná győzni a nyugatiakat, hogy fogják vissza saját reakciósaikat. Sok menekült, akiket az amerikaiak támogatnak, háborús bűnöket követett el. A Szabad Európa Rádión keresztül olyan hangok jutnak el hozzánk, amelyeknek egyáltalán nem örülünk. Megértem az amerikaiak készítését arra, hogy a kommunizmus ellen küzdjenek, de ez nem a megfelelő mód. Amíg a Nyugat fenntartja kapcsolatait a feudális urakkal és a fasisztákkal, addig nehézségekbe ütközik, hogy mi felvegyük a kapcsolatot Önökkel. Mondja meg az amerikaiaknak, a demokrácia megteremtését segítsék Magyarországon, és ne a fehér reakciót bátorítsák.”

„Mi a jövő?”– kérdeztem. Némi habozás után Kovács ezt mondta: „Nincs minden elveszve, mert lehetetlen, hogy az oroszok és a bábjaik sokáig ki tudjanak tartani a magyarok határozott ellenállása dacára. Eljön a nap, amikor a végzetes döntést meg kell majd hozni: vagy kiirtják az egész lakosságot lassú éheztetéssel, esetleg rendőri terrorral, vagy eleget tesznek annak a nem szűnő követelésnek, hogy kivonják a szovjet csapatokat az országunkból.”

Elváltunk és én nem láttam Kovácsot többé. Az utolsó hír, amit halottam felőle, egy AP-riport volt Budapestről, amelyből kiderült: Kádár behívta őt egy háromórás megbeszélésre. Talán megtudta, hogy Kádár nyomás alatt cselekedett-e vagy sem, és hogy egyetértett-e mindazzal, amit az orosz gazdái parancsoltak neki.

The Reporter, 1956. december 13. 13–15.

Fordította: *Vida Júlia*